

Albinas Jovaišas

IN USUM STUDIOSAE JUVENTUTIS
JUOZAS GIRDZIJAUSKAS IR JURGIO LEBEDŽIO
„SENOJI LIETUVIŲ LITERATŪRA“

Nespėjau apsidairyti po savo septyniasdešimtmečio (2001), ir štai netikėta, „neprognozuota“ žinia – šiemet (2005) septynios dešimtys sukanka profesoriui habilituotam daktarui, Lietuvos mokslo premijos laureatui Juozui Girdzijauskui!

Juozas – senas mano ir šeimos bičiulis. Dabar nebeprisimenu tiksliai, kada prasidėjo mūsų draugystė. Bus jau daugiau kaip keturiasdešimt metų. Suartino lituanistika, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, bendras darbas Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedroje. Buvome vienminčiai.

Ypatingai reikia minėti profesorių Jurgį Lebedį. Būtent jis nukreipė Girdzijauską į lietuvių eilėtyrą ir apskritai į lietuvių literatūros istoriją, teoriją. Tokios yra abi Girdzijausko disertacijos – „Lietuvių eilėdara: silabinės-toninės sistemos susiformavimas“ (nuo Mažvydo iki Maironio; 1966) ir „Lietuvių eilėdara: XX amžius“ (1979) bei daug kitų darbų.

Šių eilučių autoriaus pirmieji mokslo žingsniai taip pat susiję su profesoriumi Lebedžiu. Jis dvejus metus man vadovavo, kai 1956 m. įstojau į neakivaizdinę aspirantūrą prie Lietuvių literatūros katedros. Paskui Lebedys buvo mano 1963 m. apgintos disertacijos „Liudvikas Rėza“ oficialus oponentas (kartu su profesoriumi Vincu Mykolaičiu).

Bet Lebedžio poveikis tokiems kaip mes netelpa į literatūros studijų užduotis. Visą laiką reikėjo saugotis ideologinio aktyvo priekabių. Rašantys laisviau iš visų pusių tik ir girdėjo: išbraukti, papildyti, perdirbti... Lebedys įspėdavo: „Neprišaukite nelaimės“. Per Katedros „valymus“, puolimus (1959 m. ir vėliau) dviem ypais pašalinamos penkios literatūrologės. Ateina dėstyti keli jaunuoliai – idėjinis „pastiprinimas“. Vis dėlto 1967 m. Katedros vedėju tapo Lebedys. Įkalbėjo rektorius Jonas Kubilius. Lietuvių literatūros katedra „aktyvui“ ir toliau kėlė daug galvos skausmų. Drastiškai pašalinus dalį aukštos kvalifikacijos

specialistų, veiksmus reikėjo švelninti. Atsirado primityvus, bet slogus reikalavimas, kad būtų po lygiai partinių ir nepartinių – „fifty-fifty“. O iki to „idealo“ trūko vieno partinio. Tai anų laikų grimasos, bet ką reikėjo daryti? Suprantama, partinis partiniam nelygu. Tačiau nė vienas jaunas dėstytojas nenorėjo „stoti“. Reikia prisiminti epizodą, apie kurį man pasakojo Albertas Zalatorius. Iki šiol tai turbūt niekam nežinoma. Nebent kitiems geriausiems Alberto draugams. Lebedys pasikvietė Zalatorių, dirbantį Lietuvių kalbos ir literatūros institute ir jau apgynusį disertaciją, pasitarti. Išėję į koridorių priešais Katedrą universiteto Centrinuose rūmuose, pasidėjo peleninę ant plačios baltos palangės ir kalbasi. Klausimas nenaujas, bet koktus: stoti ar nestoti į partiją. Lebedys kalbėjęs taip. Jeigu Lietuva išsivaduos ir mes laisvės sulauksime, tada sprendimas aiškus – jokios partijos. Bet jeigu okupacija truks dar kelis dešimtmečius, pavyzdžiui, penkiasdešimt metų? Kaip tada elgtis, kaip ugdyti lituanistiką, kai tave įtarinėja vien dėl to, kad esi nepartinis: „Kodėl nestoji?“ Tačiau šiam žingsniui nesiryžo nei Zalatorius, nei dar vienas kitas patikimas katedros vyras.

Tokioje atmosferoje Girdzijauskas, kaip žemaitis, sugebėjo nenužengti nuo kūlgrindos.

Knyga, apie kurią čia tarsime keletą žodžių, yra šio straipsnio antraštyje iškelta¹. Joje pasakyta, kad tai „Vadovėlis respublikos aukštųjų mokyklų lietuvių kalbos ir literatūros specialybei“.

Laikotarpį po Lebedžio mirties 1970 m. Girdzijauskas paskyrė Mokytojo darbų įtvirtinimui ir daktaro (dabar habilituoto daktaro) disertacijos apie XX a. lietuvių eilėdarą rašymui. Tai buvo toli šaukia labai ir labai neleŅgva: reikėjo ne tik daug dirbti, bet ir stojiškai gintis nuo bimbalo. Jau buvo paskelbtas „išsivystęs socializmas“ ir tikslas „suartinti“ nacijas bei tautas.

Kai mirė Mokytojas, Girdzijauskas tik buvo išėjęs į doktorantūros dvi metes atostogas. Kuriam laikui atidėjęs habilitacinės disertacijos rašymą, ėmėsi tvarkyti, gavęs žmonos Elenos Lebedienės sutikimą, Mokytojo archyvą. Rūšiavo rankraščius, surinko spausdintus ir nespausdintus straipsnius, recenzijas, paskaitų konspektus, sumanymų projektus ir 1972 m. „Vagos“ leidykloje paskelbė Lebedžio raštų dvitomį „Lituanistikos baruose“. Įvadinį straipsnį parašė su Vytautu Vanagu (dabar habil. dr.). Profesorė Vanda Zaborskaitė sudarė Lebedžio surinktos archyvinės medžiagos tomą „Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gy-

¹ Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977.

venime“ (Vilnius: Mokslas, 1976). Pats Girdzijauskas vėliau dar parengė straipsnių ir atsiminimų rinkinį „Profesorius Jurgis Lebedys“ (Vilnius: Mokslas, 1983), kuris išėjo serijoje „Žymieji Tarybų Lietuvos mokslininkai“. Tokiu būdu buvo aprėpta beveik visa lituanistinė Lebedžio veikla ir parodyti svarbiausi jo gyvenimo momentai, išryškinti asmenybės bruožai. Bet visas palikimas dar nebuvo išsemtas: nuošalėje liko jo skaitytos lietuvių literatūros istorijos paskaitos.

Girdzijauskas čia vėl tarė nepaprastai reikšmingą lituanistikos istorijos mokslui žodį – parengė minėtą Lebedžio vadovėlį „Senoji lietuvių literatūra“.

Iš pradžių buvo manyta, kad tokį vadovėlį galėčiau parašyti aš, ėmęs tą kursą skaityti po Lebedžio mirties. Bet tai buvo aiškiai per drąsus užsimojimas. Aš buvau tik tą kursą pradėjęs dėstyti, iki išnakčių, o kartais iki ryto, rengdavausi paskaitoms, o Girdzijauskas jau buvo apgynęs disertaciją apie senosios literatūros eilėdarą, jau turėjo docento mokslinį vardą. Tai laimė, kad jis sėdo rašyti tokį vadovėlį.

Tas laikas Girdzijauskui buvo sunkus. 1975 m. jis papuolė į kryžminę ugnį. Stipriai buvo išbartas už „budrumo“ praradimą, nes aukštųjų mokyklų mokslo darbų rinkinyje „Literatūra“ (buvo jo atsakingasis redaktorius) paskelbė Irenos Kostkevičiūtės studiją apie V. Mykoliaičio-Putino poeziją, kurioje buvo remtasi ir išeivijos literatūra!

Tų pačių 1975 m. pirmoje pusėje įvyko tai, kas niekada nebus išdildyta iš lituanistikos istorijos. Užbaigęs habilitacinę disertaciją apie XX a. lietuvių eilėdarą, ją Girdzijauskas pristatė gynimui, sutvarkė visus formalumus, gavo palankius atsiliepimus. Buvo paskirta gynimo data. Tik staiga, būtų pasakęs Donelaitis, „visas Acheronas sujudo, ir Belzebubas, vyriausiasis velnias, šiam žaidimui pirmininkavo“. Ginti neleidžiama! Girdzijauskas buvo priverstas disertaciją „pataisyti“. Pasitaręs su puikiomis kolegėmis V. Zaborskaite, V. Daujotyte-Pakeriene, parašė pareiškimą gynimą atidėti tolesniam laikui. Išėmęs skyrelius apie B. Brazdžionį, J. Kossu-Aleksandravičių (Aistį) disertaciją apgynė 1982 m. – po septynerių metų! Prieš tai ji buvo išleista „Mokslo“ leidyklos 1979 m.

Smūgis, patirtas 1975 m., Girdzijausko nepalaužė. Teisingai pasakyta: ne tas stiprus, kas muša, o tas, kas atlaiko. Grįžęs prie Lebedžio palikimo, ėmė rengti spaudai jo paskaitas kaip vadovėlį. Ši knyga jau niekam nebeužkliuvo. Parengėjas panaudojo įvairių medžiagų: Lebedžio paskaitų detalizuotus planus, apmatius, tezes, specialius išleistus Lebedžio veikalus (monografiją apie Mikalojų Daukšą, studijas apie Saliamoną

Slavočinskį, apie smulkiają lietuvių tautosaką XVII–XVIII a.). Šį tą įterpė iš savo tyrinėjimų bei naujausių lituanistinių publikacijų. Taip pat panaudojo buvusių studentų skirtingų metų paskaitų užrašus – L. Gudaičio, V. Žulio, V. Pupšio, R. Skeivio. Vadovėlio tekstą Girdzijauskas parašė savo ranka. Parengtą spaudai tekstą skaitė Z. Zinkevičius, V. Zaborskaitė, V. Auryla, V. Vanagas, J. Riškus, R. Jasas, J. Tumelis, V. Žulys. Vadovėlių patvirtino Aukštojo mokslo ministerija.

Koks šio vadovėlio istorinis (jau galima taip sakyti) vaidmuo, kokia jo pedagoginė, mokslinė vertė?

Nei Nepriklausomoje Lietuvoje, nei okupuotoje specialaus senosios literatūros vadovėlio studentams nebuvo. Be brolių Mykolo ir Vaclovo Biržiškų, minėtini du autoriai, pralenkę kitus: Vincas Zajančkauskas ir Zigmąs Kuzmickis. Zajančkauskas mokėsi Peterburgo dvasinėje akademijoje ir Fribūro (Šveicarija) universitete, gavo filosofijos daktaro laipsnį ir dirbo pedagoginį darbą vidurinėse mokyklose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1924 m. Vilniuje išėjo jo „Lietuvių literatūros vadovėlis“. Literatūros raida apžvelgta nuo seniausių laikų iki 1904 m. Iškirti trys svarbiausi laikotarpiai: 1) literatūra rusėnų ir lotynų kalbomis iki Liublino unijos 1569 m., 2) religinė literatūra nuo M. Mažvydo iki XVIII a. imtinai, nagrinėjant čia ir K. Donelaičio kūrybą, ir 3) XIX a. literatūra. Pataisytas leidimas išėjo 1928 m. Vadovėlis skirtas vidurinėms mokykloms, buvo populiarus.

Kuzmickis baigė universitetą Kaune, mokytojavo, dirbo spaudoje, pedagoginiuose institutuose, 1946–50 m. dėstė Kauno universitete. Parengė chrestomatijų mokykloms (1932, 1937). Svarbiausias veikalas „Lietuvių literatūra“ (Kaunas, 1931–1934, penkios dalys). Pirmoji dalis skirta tautosakai, kitos apima laiką nuo Lietuvos Metrikos ir metraščių iki pačios naujausios XX a. pirmųjų dešimtmečių literatūros. Leidinys gausiai iliustruotas. Šis stambus veikalas priartėjo prie universitetinių reikalavimų. Pats autorius jį laikė vadovėliu „aukštesniosioms mokykloms“.

Antroje dalyje (1932) dėstoma senoji literatūra. Periodizacija artima tradicinei: 1) lietuvių literatūra, rašyta svetimomis kalbomis; 2) bažnytinės literatūros laikotarpis; 3) Kristijonas Donelaitis.

Suprantama, kad sovietmečiu, ypač po 1944 m., šiais vadovėliais naudotis nebebuvo galima – net kaip pagalbine priemone, nes valdžia aiškino, kad „buržuazinis“ mokslas neteisingas, teisingas – tik sovietinis. Ką ir bekalbėti apie išeivio Prano Naujokaičio „Lietuvių literatūros istoriją“ (Chicago, 1973–1976; keturi tomai, ketvirtasis skiriamas 1944–1975 m. išeivijos ir okupuotos Lietuvos literatūrai). Jos pirmojo tomo („Nuo

Mažvydo iki Maironio“) įvade ir pirmojoje dalyje nagrinėjama senoji literatūra – XVI–XVIII amžiai. Pastarosios pagrindinis bruožas, teigia autorius, – „praktiniai religijos ir lietuvių kalbos reikalai.“ Periodizuojama taip. Įvadas: lietuvių rašytinės literatūros pradžia (glaustai aptarti raštai rusėnų ir lotynų kalbomis). A. Šešioliaktasis ir septynioliaktasis amžius: religinė literatūra, raštai kalbos praktikos reikalams. B. Aštuonioliaktasis amžius: religiniai ir kalbiniai raštai, pasaulietinės literatūros pradžia, Kristijonas Donelaitis.

Atrodo, kad Lebedžio požiūrį į senąją literatūrą labiausiai formavo Vytauto Didžiojo universiteto profesoriai Mykolas ir Vaclovas Biržiškos. Svarbiausios buvo jų paskaitos ir knygos. M. Biržiška vaisingai tyrinėjo ir lietuvių tautosaką (septyni leidiniai), tačiau daugiausia nuveikė senosios ir XIX a. pirmosios pusės literatūros srityje. Pirmiausia reikia minėti „Mūsų raštų istoriją“ (Kaunas, 1925, antras leid.), apimančią laikotarpį nuo XVI a. iki 1864 m., t.y. iki spaudos draudimo. Ji skirta ne tik aukštesniosioms mokykloms, bet ir apskritai šviesuomenei, pasižymi polinkiu į istorinio ir visuomeninio fono analizę bei faktografiją. Tai būdinga kultūrinei-istorinei mokyklai, kuri literatūros procesą suvokė kaip realaus gyvenimo atspindį. M. Biržiška įtraukė į lietuvių literatūros istoriją raštus, parašytus rusėnų, lotynų, lenkų, vokiečių kalbomis, taip pat religinius leidinius. Tiesa, tai darė ir kai kurie kiti literatūros istorikai, bet jo, kaip universiteto profesoriaus, žodis buvo svariausias. Jo vadovėliai giminingi brolio Vaclovo knygos istorijos ir bibliografijos tyrinėjimams. M. Biržiška išleido kelias specialias knygas apie žymiausius jo paskaitų kurso (nuo raštijos pradžios iki 1864 m.) rašytojus – Donelaitį, Baranauską, Adamą Mickevičių. 1927 m. išėjo itin reikšminga iliustruota chrestomatija lituanistų universitetinėms studijoms „Rinktiniai mūsų senovės raštai“. M. Biržiškos pastangomis 1926 m. Kaune išspausdinamas M. Daukšos „Postilės“ fotografuotinis leidimas. Kartu su Vaclovu spaudai parengė iš rankraščio S. Daukanto veikalą „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1929). 1942 m. M. Biržiška publikavo savo paskaitas, skaitytas Kaune, o paskui Vilniaus universitete – veikalą „Senasis Vilniaus universitetas, 1579–1842. Vardų ir raštų atranka“ (antras leid. išėjo 1955 m. Londone). M. Biržiška yra paskelbęs daug iki tol nežinomų arba mažai žinomų lietuvių literatūros šaltinių, kartais tiesiog tokio pobūdžio studijų (rinkinys „Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos“, išėjęs Kaune, 1931 ir 1938 m., – du stambūs tomai). Išsiskiria studijos apie Antaną Klementą, jėzuitų mokyklinį teatrą, Adamą Šimelpenigį ir kt.

1940 m., dar prieš sovietų okupaciją, M. Biržiška buvo išrinktas Lituanistikos instituto direktoriumi. Institutas veikė iš pradžių Kaune, paskui Vilniuje. 1941 m. pradžioje steigiant Lietuvos SSR Mokslų akademiją, buvo į ją įjungtas. M. Biržiška išrenkamas akademiku. Šis vardas iš jo atimtas 1946 m., grąžintas 1988 m., pirmaisiais Sąjūdžio metais.

1944 m. M. Biržiška iš Lietuvos pasitraukė į Vakarus.

Lietuvių tautos kultūros istorijos giliais apmąstymais reikia laikyti jo dviejų tomų veikalą „Lietuvių tautos kelias“, išleistą JAV 1952–1953 m.

Dėstydamas universitete lietuvių literatūros istoriją, M. Biržiška ėjo ir administracines pareigas: buvo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, prorektorius, rektorius, kurį laiką – būsimos „Aušros“ gimnazijos direktorius. Ugdyti savąjį mokslą apie Lietuvą ypač ragino studentiją.

Lebedys universitete lituanistiką studijavo 1932–1936 m. Yra žinoma M. Biržiškos to meto paskaitų ir seminarų tematika. Ji paskelbta rinkinio „Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos“ antroje knygoje. Nurodomi pavasario ir rudens semestrai. Tematika buvo spausdinama fakulteto tvarkaraštyje. Turime 1934 m. lietuvių literatūros istorijos bei atskirai lietuvių tautosakos egzaminų bilietus, taip pat 1922–1938 m. tematiką. Lebedys galėjo išklausti M. Biržiškos kursus: 1) literatūros istorija ligi 1800 m.; 2) literatūros istorija 1801–1864 m.; 3) literatūros istorijos metodika (metodologija); 4) tautosakos istorija (dainos ir pasakos); 5) literatūros istorijos seminaras; 6) tautosakos seminaras; 7) senosios literatūros iki 1800 m. proseminaras; 8) atskiri kursai apie lenkų ir gudų (rusėnų) literatūrą, Adomą Mickevičių, L. Kondratavičių-Sirokomlę; 9) literatūra ir gyvenimas.

1934 m. literatūros egzaminui ir tautosakos egzaminui duotuose bilietuose nurodoma reikalinga literatūra. Daugiausia paties M. Biržiškos darbai, bet daug ir kitų lietuvių bei užsieniečių pavardžių, pvz., M. Gustaitis (apie M.K. Sarbievijų), J. Gerulis, P. Augustaitis, J. Basanavičius, A. Janulaitis, T. Wotschke, F. Spechtas ir kt.

Daugybę naujų pavardžių randame 1938 m. padarytuose bilietų papildymuose, nes tuo laikotarpiu lietuvių mokslas plėtojosi itin efektyviai.

M. Biržiška prie bilietų nurodo pagalbinį veikalą – brolio Vaclovo „Lietuviškąją bibliografiją“.

Nors Vaclovas Biržiška dėstė teisę, bet visa širdimi atsidavė lituanistikai ir tapo žymiausiu lietuviškos knygos ir bibliografijos tyrinėtoju. Nuo 1923 m. jis vadovavo universiteto bibliotekai. Humanitarinių mokslų fakultete V. Biržiška skaitė lietuvių knygos istorijos ir bibliografijos kursus. Kviesdavo ir studentus ieškoti senų leidinių.

1944 m. išvyko į Vakarų.

Fundamentalūs V. Biržiškos veikalai yra „Lietuvių bibliografija“ (Kaunas, 1924–1934, 4 tomai), apimanti lietuviškus leidinius nuo 1547 iki 1910 m., ir „Aleksandrynas“ (Chicago, 1960–1965, 3 tomai; 2-asis, fotografuotas, leid.: Vilnius: Sietynas, 1990) – senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biobibliografijos. Studentams lituanistams tiesiogiai reikalinga buvo knygotyros studija „Lietuviškų knygų istorijos bruožai“ (Kaunas, 1930, d. 1: Senosios lietuviškos knygos). Toliau kaupdamas duomenis, 1953 m. ir 1957 m. Čikagoje išleido dviejų tomų veikalą „Senųjų lietuviškų knygų istorija“. Svarbi studija „Iš mūsų laikraščių praeities“ (Kaunas, 1932) – Lietuvos, Mažosios Lietuvos ir JAV laikraščių istorinė apžvalga iki spaudos atgavimo. Reikalingas, pvz., literatūros istorijos seminarams, buvo V. Biržiškos rinkinys „Nežinomieji lietuviški tekstai“ (Kaunas, 1931) – K. G. Milkaus „Pilkainis“, L. Rėzos, D. Poškos, K. Kairio, A. Baranausko eilės ir kt.

Literatūros ir kultūros istorijos baruose dirbo nemažas būrys tyrinėtojų. Jie savo darbus skelbė humanitarinių mokslų periodiniuose ar serijiniuose leidiniuose „Tauta ir žodis“, „Darbai ir dienos“, „Archivum philologicum“, „Athenaeum“, „Mūsų senovė“ (apie M. Mažvydą, M. Daukšą, M. Akelaitį, Kipr. Nezabitauskį-Zabitį, M.K. Sarbievijų, J. Zauerveiną, Maironį, A. Kulvietį, S. Jaugelį-Telegą, K. Sirvydą, J. Jaknavičių, A. Baranauską, 1737 m. gramatiką, XVII a. evangelijas, M. Mörliņą, K. Donelaitį, L. Rėzą, M. Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą, M. Gustaitį ir kt. Ypatingos reikšmės įvykis tautos gyvenime buvo pradėta Kaune 1933 m. leisti pirmoji lietuvių kalba „Lietuviškoji enciklopedija“, kurios vyriausiasis redaktorius buvo V. Biržiška. Iki 1944 m. išėjo bemaž 10 tomų (iki raidės „J“).

Žodžiu, lietuvių literatūros, praeities, knygotyros, bibliografijos mokslai pasiekė akademinį lygį. Tos kultūros auklėtinis buvo ir J. Lebedys. Toji kultūra sugriaunama, prasidėjus sovietinei okupacijai.

Po karo didelė dalis inteligentijos pasitraukė į Vakarų, buvo repressuota. Iš pasilikusiųjų griežtai reikalauta keisti pažiūras – pereiti prie marksizmo-leninizmo, propaguoti ateizmą, smerkti buvusią Lietuvos santvarką ir jos kultūrą. Tokiomis aplinkybėmis Lebedys 1946 m. pradėjo dėstyti senąją literatūrą Vilniaus universitete. Ypač sunkus buvo laikotarpis iki Stalino mirties 1953 m., tačiau ir vėliau tebegaliojo daug griežčiausių tabu. Nebuvo galima minėti išėivių pavardžių, taip pat kalinių, tremtinių. Taigi meluojama, lyg visai nebūtų išėivių mokslo,

kultūros, meno, literatūros. Taip duginama tauta. Toks studentijos ir visuomenės mulkinimas vadinosi „tarybiniu auklėjimu“. Didžiausias baubas – nacionalizmas.

Tačiau laikai keitėsi. Draudimai silpnėjo, kol išikūręs Sąjūdis (1988) visas sovietizacijos užtvargas nušlavė. Bet iki jo dar ilgai reikėjo laukti.

1957 m. išėjo keturtomės „Lietuvių literatūros istorijos“ (1957–1968) pirmas tomas, pavadintas „Feodalizmo epocha“. Redagavo prof. K. Korsakas. Šiame keturtomyje sovietizacijos nuostatos ryškios. Štai kas rašoma atskirų tomų pratarinėse. T. 1: „Rengiant šį veikalą, teko [...] atmesti įvairias buržuazinio-nacionalistinio pobūdžio teorijas lietuvių literatūros istorijos srityje“²; t. 2: „Veikalo pabaigoje pateikiama bibliografija. Šioje bibliografijoje nurodomi tik tarybiniu laikotarpiu pasirodę leidiniai bei raštai“³; t. 3, d. 1: „atsižvelgiant į aktualius tarybinės visuomenės idėjinius poreikius, kuriais ji apsprendžia savo neigiamą nusistatymą reakcinių, socializmui priešišku rašytojų atžvilgiu, tokių rašytojų veikla čia tepaminima tik bendroje literatūros proceso apžvalgoje, neskiriant jiems platesnio nagrinėjimo [išimtis padaryta V. Krėvei-Mickevičiui – A.J.]. Tai juo labiau pagrįsta, kadangi dalis tų reakcinių, nacionalistinės-klerikalinės krypties rašytojų šiuo metu yra tapę lietuvių tautos atplaišomis ir atsidūrę kapitalistiniuose Vakaruose [...]“⁴. Trečio tomo antroje dalyje yra skyrelis „Lietuvių išeivių literatūra“, bet tik iki 1940 m.; be to, čia orientuojamasi į „pažangiečius“. Ketvirtame tome atsiribojama nuo pokario išeivių: „Knygos, leidžiamos šiuo laikotarpiu lietuvių kalba kai kuriuose užsienio šalyse – nepaisant jų idėjinio tematinio turinio, – tarybinei literatūrai nepriklauso, ir todėl jos nesudaro tos literatūros istorijos objekto“⁵. Taikliai pastebi Vytautas Vanagas „Lietuvių literatūros enciklopedijoje“, kad Korsakas „kūrė istorinių lit[eratur]ros vaizdą, primenantį pilietinį karą, kur vieni siekė realizuoti komunizmo idėją, kiti tam siekimui trukdė“⁶.

² *Lietuvių literatūros istorija*, [t.] 1: *Feodalizmo epocha*, redagavo prof. K. Korsakas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, p. 5.

³ *Lietuvių literatūros istorija*, [t.] 2: *Kapitalizmo epocha (1861–1917)*, redagavo prof. K. Korsakas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 5.

⁴ *Lietuvių literatūros istorija*, [t.] 3, d. 1: *Kapitalizmo epocha (1917–1940)*, redagavo prof. K. Korsakas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 62.

⁵ *Lietuvių literatūros istorija*, [t.] 4: *Tarybinis laikotarpis (1940–1967)*, redagavo K. Korsakas ir J. Lankutis, Vilnius: Mintis, 1968, p. 5.

⁶ Vytautas Vanagas, „Korsakas Kostas“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, redaktoriai Vytautas Kubilius, Vytautas Rakauskas, Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 245.

Vis dėlto skyriai šios keturtomės „Istorijos“ pirmajame tome apie senąją literatūrą parašyti gerai, sovietinio dogmatizmo kaip ir nematyti (pirmieji 4 skyriai parašyti Korsako, kiti 5 – Leono Gineičio; dešimtas skyrius „Kristijonas Donelaitis“ parašytas V. Mykolaičio). Senoji literatūra pradedama Lietuvos Metrika ir metraščiais.

Lebedys savo paskaitose turėjo remtis „Istorijos“ pirmajame tome pateikta senosios literatūros periodizacija. Ją nustatė Korsakas. Jis rašė: „Tarybinės literatūros mokslas literatūros istorijos periodizacijos pagrindu ima marksizmo-leninizmo mokymą apie socialines-ekonomines formacijas, tai yra apie visuomenės istorijos periodizaciją, nes konkreiti istorinė tikrovė, visuomenės istorinis vystymasis yra pirmapradis literatūros šaltinis, svarbiausias veiksnys, nulemsias literatūros idėjinį-mėninį turinį, bei ypatybes“. Visuomenės istoriją kurią gamybiniai tipai, pagal juos nustatoma ir Lietuvos istorijos periodizacija, kuri sudaranti pagrindą literatūros periodizacijai.

Taigi ir Lebedžio „Senosios lietuvių literatūros“ vadovėlyje, parengtame Girdzijausko, turime analogišką vaizdą, nes nauja sovietinė periodizacija buvo direktyvinė. Išskirti trys pagrindiniai laikotarpiai: pirmasis – nuo XIV a. pabaigos iki XVI a. vidurio, antrasis – nuo XVI a. vidurio iki XVII a. vidurio, trečiasis – nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. pabaigos. Laikotarpių viduje kai kuriuos klausimus Lebedys išdėsto kiek kitokia tvarka negu „Lietuvių literatūros istorijos“ pirmajame tome.

Bet svarbu ne tai, kad Lebedys turėjo priimti periodizaciją, paremtą ekonominiais-socialiniais kriterijais ir kad vienur kitur reikėjo remtis marksizmo-leninizmo terminais, pacituoti Marksą, Engelsą, Leniną. Kitaip nebuvo galima, kitaip nebūtų leista nei paskaitų skaityti, nei vadovėlį išspausdinti. Čia būtina pabrėžti, kad marksizmo-leninizmo klasikus vadovėlyje randame pacituotus tik ten, kur jais remiantis argumentuojama tai, kas stiprina nacionalinę idėją anų laikų kalba, anų laikų retorika. Pavyzdžiui, ne visur pasakysi „tauta“, bet drąsiai visur gali sakyti „liaudis“. Kaip ir Odisėjas, taip ir Lebedys praplaukė tik su nedideliais nuostoliais tarp Skilos ir Charibdės. Bet svarbiausia, ką davė profesorius Jurgis Lebedys (ir jo „pameistrys“ Juozas Girdzijauskas), – tai perkėlė į studentų auditorijas „kaunietišką“, „biržiškišką“ dalyko turinį, akademinį dėstymo lygį, toliau visa tai plėsdamas ir gilindamas. Taip mes suvokiame Lebedžio paskaitų (vadovėlio) reikšmę ir vaidmenį lituanistikoje. Ir būtinai turėkime galvoje, kad visa tai reiškia ne tik dalyką (senoji literatūra, tautosaka, kalba), bet ir sąmonę (lituanistas kaip

homo sapiens et faber). Tokia ta „Senoji lietuvių literatūra“, iki šiol tebestudijuojama Lietuvos aukštosiose mokyklose ir kol kas nesulaukusi sau lygios pamainos. Kito *vadovėlio* nėra. Yra tik bendros paskirties veikalas „Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius“ (autorai – E. Ulčinaitė ir A. Jovaišas; Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003), tačiau jis – ne vadovėlis studentijai.

Įteikta 2005 07 03
Parengta 2005 07 21

IN USUM STUDIOSAE JUVENTUTIS
JUOZAS GIRDZIJAUSKAS AND “THE ANCIENT
LITHUANIAN LITERATURE” BY JURGIS LEBEDYS

Summary

During the years of Soviet occupation, Professor Juozas Girdzijauskas edited almost the whole manuscript heritage by Professor Jurgis Lebedys (1913–1970); besides, he collected and published a volume of articles and memoirs about this most prominent figure in the Lithuanian literary history of the second half of the 20th century. Among the most important achievements of J. Girdzijauskas in publishing works by J. Lebedys, the textbook for higher schools “The Ancient Lithuanian Literature” (1977) should be named. On the grounds of notes taken down by a number of listeners attending courses of the literary history given by J. Lebedys, and also taking advice and suggestions from his former colleagues, i.e. teachers of Vilnius University and researchers from different other scholarly and cultural institutions, J. Girdzijauskas succeeded in editing a textbook which immediately won appreciation not only from the academic youth, but also from all those who were interested in the ancient Lithuanian culture on the both sides of the “iron curtain”. The value of the textbook lay in its unpolitical academic contents, i.e. the broad and deep survey of Lithuanian literature, with special emphasis on discussion of the importance of works, literary events and separate cultural facts against the background of the regional cultural development. Rather than supplementing the image of the old Lithuanian culture, created by the Soviet literary historians, this significant publication continued the academic tradition of literary studies, created by professors Mykolas Biržiška, Vaclovas Biržiška and Vincas Mykolaitis-Putinas prior to the Soviet occupation.